

Bolgár kalauz

Almák – kortárs bolgár elbeszélők antológiája. Válogatta: Malina Tomova

Nem szeretnék ünneprontó lenni, de ne legyenek illúzióink: Magyarországon a bolgár irodalmat (legyen az akár klasszikus, akár kortárs) alig-alig ismerik, azaz a két, a közelmúltban megjelent kortárs bolgár antológiának (Az *Almák* című prózaválogatásnak és a *Madárezredes* című drámakötetnek) kevés esélye van arra, hogy

akárcsak az irodalmárok körében sikert arasson. De ez persze még semmit nem mond a kötetekben szereplő szövegek minőségéről, csupán arról szól, hogy a magyar átlagolvasó van annyira sznob, és van annyira lusta, hogy a keletről jövő művészetekre ne szenteljen figyelmet. Az utóbbi években talán csak egy-két kivétel volt, néhány román szerző, és például Viktor Jerofejev vagy Ludmilla Ulickaja, de utóbbiak inkább a nyugati sikereik után, részben azok következtében érkeztek meg Magyarországra.

Pedig éppenséggel lenne okunk, hogy a két antológia felkeltse az érdeklődésünket, ha másért nem, hát épp azért, mert a magyar irodalmi diskurzusok még ma is nagyban függnék a németországiaktól, márpedig egynémely bolgár szerzőnek ezekben az években majdnem akkora sikere van Németországban, mint volt Nádas Péternek, Esterházy Péternek és persze Kertész Imrének a kilencvenes évek második felében. Azaz ha a hír igaz, hamarosan megérkezhetnek hozzánk is Georgi Goszpodinov, Ilija Trojanov, Cveta Sofroineva vagy Alek

Popov munkái – és ebben akár már a kezünkben lévő antológiák is segíthetnek.

De van még egy, sokkal méltányosabb esélye a köteteknek: az, hogy az itt előbukkanó problémák sokszor nagyon is hasonlítanak a mai magyar irodalmat foglalkoztató tematikai és beszédmód-

beli problémákra, azaz a bolgár próza és dráma Magyarországra az ismerősség előnyeivel érkezhethet, miközben a közelmúlt és a jelen Bulgáriájának szintén érdeklődésre számot tartó valóságáról is hírt hozhat. Természetesen ez utóbbiban is rengeteg az ismerős elem – hiszen a két ország, ne feledjük, sokáig egy csapatban focizott. Az alábbiakban az *Almákról*, a prózaantológiáról fogok néhány mondatot mondani, mert úgy érzem, ez a fontosabb, reprezentatívabb és nagyobb érdeklődésre igényt tartó kötet. (Mindamellet hadd soroljam fel a drámakötet szerzőit is: K. Pavlov, B. Papazov, H. Bojcsev, I. Kulekov, J. Dobreva, D. Dinev, E. Rahnev, P. Dojnov.)

És ha már a Magyarországon külön monográfiát kapott futball-irodalomnál tartunk, az *Almák* című kötetből hadd emeljem ki elsőként Palmi Rancsev *Egy kis szerencse későbbre* című sportos írását, mely két valamikori bokszoló, két egykori bajnok keserű találkozását beszéli el. Kettőjük kis jelenetében minden benne van, amit az úgynevezett rendszer-váltás veszteseiről szoktunk gondolni: a fényes múlt és a szánalmas jelen, az

egykori remények és a keserű valóság, a karrier valamikor lehetősége és a pusztta létért folytatott mai küzdelem, a filléres problémák, az egyre súlyosbodó szegénység, a folyamatos megalázottság. Az az egzisztenciális helyzet, melyből épp a régen volt sikerek édes emléke mutathat – talán csak illúzióknak tekinthető – kiutat. A sport társadalmi szerepének változása mindeközben a társadalom egészének változásáról is beszél: ma már senkit nem hat meg egy, a szocializmus évtizedeiben szerzett sportsiker. A sikereknek jelenkorinak kell lenniük, most kell megszületniük, csak akkor érnek valamit.

Én magam egyébként is érdeklődve kerestem a kötetben azokat az írásokat, melyek a zsvkovi idők feldolgozásáról, vagy épp a posztkommunista Bulgária mindennapjairól szólnak. Meglepetésemre elég sokáig kellett keresnem. A kötetben csak kevés olyan írást találtam, mely a közelmúlt vagy a jelen dekonstruálását, leleplezését célozza, de még olyat is keveset, mely újrakonstruálni próbálná ugyanezt, azaz valós alapokra épülő fiktív játéktérként kezelné a múltat. Előbbire példa a direkt megfeleltetések kerülő, és inkább csak figurákat, hangulatokat, helyszíneket megnevező Marija Sztankova *Modern Antigone* című írása, melyben egy, az apját szegénysége miatt eltemetni képtelen lány beszél teljes kiszolgáltatottságáról, a hivatalok, munkaadók és a szomszédok érzéketlenségéről és zsarnokoskodásáról. Hasonló nézőpontot használ Dejan Enev is az *Ébressz fel augusztus végén* című, az emlékezést közvetlenül is tematizáló, elégikus, mélabús novellájában, melyet akár az otthon és a család elvesztésének tragikus történeteként is olvashatunk – de mindenképp olyan szövegnek, mely sokat tud a múlt folyamatosságáról,

arról, hogy ami valaha velünk történt, életünk végéig elkísér bennünket.

Ugyanezt a problémát dolgozza fel, de más oldalról, a jelen újrakonstruálás igénye felől Alek Popov *Mindenszentek Bankja* című írása, melyben egy szokványos kelet-európai pénzügyi csalás, egy piramisjáték a sztori kiindulópontja, hogy ebből egy részben satirikus, részben mágikus szöveg kerekedjen, egy olyan én-én szituáció, melyben a beszélő elveszti az ítékezéshez szükséges identitását, és épp ezért nem is próbál könnyen kapható morális szempontokat érvényesíteni. Nem ítélik meg és nem helyezi magát a szövegen kívülre – ez írásának legfőbb erénye. De idekapcsolható *Az emberek teste* Krisztin Dimitrovától, benne az alvilági körökkel, az utcai leszámolással és a vacsoráért való mindennapi hajtással – valami olyasmivel tehát, mely a sztereotíp hírek alapján a mai Bulgáriát olyannyira jellemzi. Mindez persze kellő és tetszetős távolságból, egy ügyesen felépített sztoriba csomagolva. Dimitrova bizonyára jól tudja, hogy a nyugati olvasó nagyon szereti, ha egy bolgár szerző szövege saját előítéleteit erősíti meg, ha arról olvashat, amit maga is gondol, felületesen, Bulgáriáról. Nagyon cseles, ahogy ő elébe megy az előítéleteknek, erősíti őket, de csak azért, előítélet-voltukat leleplezze. A valóság, ha úgy tetszik, minden sztereotípiánál kegyetlenebb tud lenni.

Ami az imént említett satíráról illeti, igen, a reprezentatív válogatás szerint ez a kortárs bolgár próza egyik legkedveltebb eszköze. Vladi Kirov *Három másodperc a hal életéből*, Csavdar Cenov rövidprózái, vagy az egészen ragyogó novellakezdeteivel is feltűnést keltő Petar Csuov („Önök nem ismerik ezt az embert. Én sem ismerem. De vannak emberek, akik ismerik.” – írja például

a Doktor Lukasz elején) novellái egészen sokat tudnak ennek a poétikai eszköznek a lehetőségeiről – élvezetes, szórakoztató, de kellően mély értelmű szövegeket kerekítve a segítségével. Ráadásul Csuhov egy számomra különösen érdekes mondatot is leírt, ráadásul szintén egy novella legelején, mellyel azonnal meggyőzött: „Nagymamám magyar volt.” Csak nem?

A többiekéről csak címszavakban: Figyelemreméltónak találtam Emílija Dvorjanova *Mondatkoncert* című novelláját, merthogy manapság ritka a műveltséget, vagy mondjuk úgy, az elitet játszani hívó próza, melyben például az a probléma formálódik meg, hogy az Amati vagy a Guernieri hegedűk Ahúrja szól-e szebb tónusban, netán egy Maggini. Még ritkább, hogy az efféle finomkodó problémák lényegében önironia nélkül kerüljenek egy szöveg centrumába. Ahogy annak is örültem, hogy a tizenhat szerző között hat nő is van, ez bárhol Európában dicséretes arány lenne. De még jobb hír, hogy a női szerzők írásai jók, frissek, bátrak, izgalmasak. Roszica Borkovszki *Az utálatos kis Szofi* című, a kegyetlenséget is színre vivő szövegében én Szofi nevében szándékosan hallom Szófia, tehát a város nevét is, Elena Alekszjeva *Tranzitrepülőtér* a borzongató repülőút mélyén életről és halálról, testekről és félelmekről beszél, feszültséggel telten, sok-sok apró és meglepő megfigyeléssel, Jana Bukova pedig nem kevesebbel büszkélkedhet, minthogy ő írta a kötet címadó novelláját, *Az almákat*. Ez még akkor is nagy szó, ha a kötetben szereplő másik, *Kőnegyed* című írását én magam érettebbnek, töredékességében is kerekebbnek érzem, az ott megjelenő reflexiókkal teli prózanyelvet, illetve a „női szempont” érvényesítését pedig kifejezetten értékesnek és érzékenynek. Ráadásul ebben

a szövegben találtam végre egy kicsi erotikát is, amit a kötetből nagyon-nagyon hiányolok. Sehol máshol egy vad csók, egy meztelen test, egy testnedv, de még egy romantikus randevú sem. Ennyire szemérmesek lennének a mai bolgár írók? Vagy a szerkesztő figyelmét kerültk el a testről és a szexualitásról nyíltabban beszélő szövegek? Kíváncsi lennék, hol az igazság. Mert akárhogy is, a modern irodalom egyik legnagyobb vonzereje épp a felszabadultság, a tabuk figyelmen kívül hagyása, a testtel kapcsolatos szorongások és örömek nyílt megjelenítése – nehezen hihető, hogy a mai bolgár próza egyként kerüli ezt a témát. Jana Bukova írásában is csak nyomokban fedezhető fel, amit keresek, mégis, hadd mondjam azt, hogy ez az írás volt a kötetben az egyik legkedvesebb meglepetés számomra.

A másik a melankolikus Milen Ruszkov *Amerikai költők* című, a kortárs világirodalomban ugyancsak alapvető problémaként jelentkező kulturális különbségeket is tematizáló, az utazást, a mássággal találkozást és a párbeszédet alapértéknek tartó írása volt. Szép, ahogy Ruszkov Plovdivről ír, jó, ahogy a tájféldi és az amerikai vendégeket Bulgáriáról beszélteti, és számomra nagyon szimpatikus az a csetlő-botló, önbizalom-hiányos figura is, aki saját otthonában is idegennek érzi magát.

Georgi Gaszpodinov itt szereplő írásai ugyancsak méltók szerzőjük hírnevéhez. *A történelem felér gatyája* című novellája pedig épp a fentebb már kersett hetvenes évekbe kalauzol minket. Sőt ennél még messzebb: Bulgária egyik legkisebb városának akkori kulisszái közé. A novella korpépként kel életre, kutyákkal, szeméttel, a házak ablakába teregetett száradó, színes ruhákkal, és persze rendőrökkel – mulatságos tükrét mutatva mindezzel egy abszurd világnak.

Egy olyan világnak, ahol minden egy központi akarat szerint szerveződik, ezért még a legapróbb problémákat sem lehet egyszerűen és normálisan megoldani, a „józan paraszti ész” szerint kezelni. Remek szöveg ez is, büszke lennék rá, ha eredetileg magyarul íródott volna.

Ami pedig a legfiatalabb író, Angel Igovot illeti, három itt szereplő novellájából elsősorban azt a kényelmetlenségérzést emelném ki, mely már-már erősebbem mutatkozik minden más érzélem lehetőségénél. A világ maga a komfortnélküliség: kényelmetlen, mert bárhol robbanhat mellettünk egy bomba, mert zajos és piszkos sugárutak vágják ketté a városainkat, mert van, aki életében sosem megy át a túloldalra. De legfőképp írónak lenni kényelmetlen, mert szűkek a műfaji keretek, a történetek már kitalálásuk pillanataiban hallottak, érdektelenek, és különben is: már

minden sztorit megírtak előttünk. Ez az ismerős lázadás, ez a kicsit szemtelen beszédmód nagyon is tetszik nekem.

Az antológia tehát egy kihívó, izgalmas és érdekes bolgár novellairodalmat mutat be, olyan szerzőket és olyan szövegeket, amelyek reflektálnak saját beszédpozíciójukra, tudnak arról, milyen nehézségei vannak a történetmesélésnek, az emlékezésnek és egyáltalán a nyelv használatának, van humoruk, és ami még fontosabb: többségükben van öniróniájuk is. A szerzők tudnak saját bolgárságukon vagy épp saját íróságukon is nevetni, de mernek fájdalmat is okozni – akár saját maguknak is. Az antológia a szerzőkről készült kis portrékkal együtt tehát tökéletesen alkalmas arra, hogy Magyarországon új híveket szerezzen a bolgár irodalomnak. Ez az irodalom megérdemli ezt, nem kétséges.

(Napkút, Budapest, 2009)

